

ARVOSTELUT

Yliopistojen tutkinnonuudistus 1970-luvulla – unelmia, radikalismia ja keskitettyä suunnittelua

Sari Aalto

Marja Jalava 2012. The University in the Making of the Welfare State. The 1970's Degree Reform in Finland. Frankfurt am Main: Peter Lang – Internationaler Verlag der Wissenschaften. 210 s.

Marja Jalavan kirja *The University in the Making of the Welfare State* on merkittävä tutkimus 1970-luvulla Suomessa toteutetusta yliopistotutkintojen uudistuksesta sekä laaja yhteenveto suomalaisen korkeakoulupolitiikan historiasta. Tärkeää on, että kirja on englanninkielinen, sillä näin suomalainen yliopistohistoria avautuu myös kansainväliselle yleisölle. Tutkimus on selkeä, kattava ja hyvin rakennettu. Erinomaisen historiallisen analyysin lisäksi kirja tarjoaa pohdinnan aiheita yliopiston ideasta ja tehtävistä käytävään keskusteluun.

Kirjassa on historiallinen yleiskatsaus suomalaisen korkeakoulutuksen kehitykseen, mutta pääpaino on toisen maailmansodan jälkeisessä ajassa. Keskeistä on, että yliopistoa tarkastellaan hyvinvointivaltion kontekstissa. Varsinainen empiirinen tutkimus koskee 1970-luvun tutkinnonuudistusprosessia. Jalava toteaa, että uudistus kuvaa suomalaisen hyvinvointivaltio-politiikan nousua ja laskua korkeakoulutuksen saralla. Uudistuksella olivat pitkät juuret toisen maailmansodan jälkeisessä kansainvälisessä keskustelussa. Varsinaisen uudistuksen toteuttaminen taas osui aatteelliseen taitekohtaan, jossa koulutusoptimismin ja talouskasvun aika vaihtuivat taantumaa ja hyvinvointivaltion uudelleenarviointiin.

Uudistusprosessien keskiöön nousevat suunnitelmat ja niiden toteutuminen, unelmat ja todellisuus. Jalava toteaa osuvasti, että yliopistouudistusten lopputulos on yleensä ollut jotain muuta kuin mitä uudistajat ovat alun perin tarkoittaneet. Suomalaista yliopistokenttää ravistelleessa tutkinnonuudistuksessa kiinnostavaa on, mistä lähtökohdista prosessi lähti liikkeelle ja miten sen tavoitteet ja toteutus muuttuivat toimijoiden vaihtuessa sekä poliittisten asetelmien ja toimintaympäristön rakentuessa uudelleen.

Koulutuspolitiikan suuri murros

Toisen maailmansodan jälkeistä aikaa leimasi Suomessa hyvinvointivaltion rakentaminen, joka ankkuroitui maalaisliitto-keskustan hajasijoituspolitiikkaan ja sosialidemokraattien valtiojohtoiseen suunnitteluideologiaan. Koulutuksen saralla muutospaineet laukaisi kysymys suurten ikäluokkien kouluttamisesta. Ideologisen taustan nuorten kanavoimiseen korkeakoulutuksen pariin loivat kansainväliset trendit, joissa painottui ajatus koulutuksen mer-

kityksestä taloudellisen kasvun edistämisessä sekä inhimillisen pääoman ja lahjakkuusreservien hyödyntämisen teorit. Keskeistä oli myös halu lisätä tasa-arvoa koulutuksen saralla.

Korkeakoulupolitiikan trendejä olivat laajeneminen ja alueellistaminen, jolloin keskitehty hallinnon ja suunnitelmallisuuden vaatimukset voimistuivat. Perinteen mukaisesti korkeakoulujen kehittämistä johti vielä akateeminen eliitti, mutta opetusministeriön rooli kasvoi 1960-luvun puolivälin jälkeen. Koulutuspolitiikan kannalta keskeinen oli ylimmän opetuksen ja tutkijakasvatuksen kehittämislaki vuodelta 1965. Lain taustalla oli presidentti Kekkonen nimittämän ja professori Oiva Ketosen johtaman työryhmän raportti. Laki takasi taloudellisen pohjan korkeakoulutukselle kasvuoptimismin hengessä. Opiskelijamäärien lisääminen ohjattiin nimenomaan tutkimusyliopistoihin ja erityisesti talouskasvun sekä kansainvälisen kilpailukyvyyn kannalta hyödyllisinä pidetyille aloille. Kiinnostava on Jalavan huomio, että useiden laaja-alaisten, julkisesta rahoituksesta riippuvaisten yliopistojen perustaminen loi uudenlaisen kilpailutilanteen yksiköiden välille, mikä tarjosi poliitikoille ja virkamiehille mahdollisuuden hallita korkeakoulutuksen kenttää.

Kehittämislain yhteydessä annettiin lausunto, jossa vaadittiin yliopistojen hallinnon ja tutkintojen uudistamista. Uudistuksia vaativat äänekkäästi myös opiskelijat, jotka toivoivat opintojen parempaa organisointia, ohjausta ja opetusmetodien uudistamista sekä vaikutusvaltaa yliopistojen päätöksenteossa. Kun tutkintojen uudistaminen aloitettiin 1960-luvun lopulla, sitä leimasi aluksi teknokraattinen ja asiantuntijavetoinen suunnittelu. Jalavan vertailu muihin Pohjoismaihin osoittaa, että kaikkialla uudistusten tavoitteiksi otettiin tehokkuuden parantaminen, opintoaikojen lyhentäminen, tutkintojen ammatillisen puolen painottaminen sekä panostukset niin sanottuihin hyödyllisiin aloihin.

”Korkeakoulusuunnittelun kulttuurivallankumous”

Tutkinno uudistus sai kuitenkin uuden suunnan vuoden 1968 jälkeen akateemisen maailman vasemmistolaisen käänteeseen myötä. Kansainvälisen opiskelijaradikalismin sanoma kiteytyi kritiikissä korkeakoulupolitiikan ”tuotantoideologiaa” kohtaan. Näin nuori sukupolvi asettui vastustamaan sekä valtion tehokkuusideologiaa että professorien sivistysyliopistonäkemyä. Suuntaus tuli esille Filosofisten ja yhteiskuntatieteellisten tutkintojen uudistamistoimikunnassa (FYTT), jossa vanha akateeminen eliitti syrjäytettiin ja tilalle nostettiin nuoria opettajia ja opiskelijoita. Näin valtionhallinto pystyi – kuten muissakin Pohjoismaissa – käyttämään hyväkseen yliopistojen sisäistä sukupolvien välistä konfliktia. FYTT:n johtoon tuli avoimesti vasemmistolainen kasvatustieteiden tutkija Yrjö-Paavo Häyrynen (SDP). Suomen ylioppilaskuntien liitto (SYL) sai toimikunnassa vahvan aseman. Uudistuksen toimeenpanossa taas keskeinen henkilö oli professori Mikko Niemi (SDP), josta tuli vuonna 1973 Opetusministeriön korkeakoulu- ja tiedepoliittisen osaston johtaja.

FYTT:n vuonna 1972 ilmestynyt mietintö esitti kaikkien alojen tutkintojen uudistusta – omien sanojensa mukaan se oli ”korkeakoulusuunnittelun kulttuurivallankumous”. Lähtökohtana oli polytekninen tutkintomalli, jossa tieteellinen koulutus yhdistyi ammatillisiin taitoihin ja teoria käytäntöön. Avainsana oli tavoitteellisuus: järjestelmä rakentui koulutusohjelmista, jotka muodostettaisiin yhteiskunnan tarpeisiin pohjautuvien ammattikuvien perusteella. Keskeistä oli oppiaineiden rajojen ylittäminen. Vaikka FYTT:n kantavana ajatuksena oli koulutuksen lähentäminen yhteiskuntaan, raportissa korostettiin myös yliopistojen kriittistä ja luovaa tehtävää. Tämä jäi kuitenkin sivuun, kun uudistusta alettiin konkretisoida.

FYTT:n ehdotukset olivat aikansa suunnittelu-uskon ja edistysoptimismin tuote. Tutkinno-
nuudistuksen toteuttamiseksi luotiin massiivinen suunnitteluorganisaatio, jossa oli mukana
sekä poliittisia toimijoita että aidosti yliopistoa uudistamaan pyrkineitä opettajia ja opiske-
lijoita. Toteutumisen kannalta fataaliksi muodostui ensinnäkin se, että öljykriisin jälkeinen
taloudellinen taantuma leikkasi korkeakoulutuksen resursseja, mikä vaikeutti niin uudistuk-
sen läpiviemistä hallinnollisella tasolla kuin sen mukaisen opetuksen toteuttamista. Toisek-
si kun vasemmiston vaikutus akateemisessa maailmassa kasvoi, poliittinen polarisaatio
lisääntyi, mikä yhdisti uudistusta vastustaneen opposition (erityisesti elinkeinoelämä ja
vanha professorikunta). Kritiikki kohdistui erityisesti uudistuksen toimeenpanoon ja Ope-
tusministeriön johtoon. Tutkinno- ja nuudistuksen julkisuudessa saama vasemmistolainen väri-
tys vaikutti vastareaktion voimistumiseen. FYTT:n taustaksi nostettiin itäsaksalainen kor-
keakoulumalli, vaikka todellisuudessa järjestelmän esikuvia olivat enemmänkin angloame-
rikkalaiset yliopistot. Lisäksi koska tutkinno- ja nuudistuksen hallinnossa oli vahva vasemmis-
tolainen edustus, alun perin epäpoliittinen prosessi sai poliittisen väriytyksen ja siitä tuli osa
poliittista valtakamppailua.

Kun uusia tutkintoasetuksia ja ohjeita alettiin luoda, tutkintojen ammatillisuus korostui
entistä voimakkaammin. Kapea ammatillisuus ja vapauden kutistuminen käänisivät lopulta
uudistusta kannattaneet opiskelijat sen vastustajiksi. FYTT:n pilottina toimi Jyväskylän
yliopisto, jossa syntynyt ns. sivistysyliopistoliike kyseenalaisti uusien koulutusohjelmien
mielekkyyden ja käynnisti laajan vastarinnan. Lopulta uudistus toteutui kompromissina.
FYTT:n perintöä oli lähes kaikilla aloilla yhtenäinen tutkintorakenne yleis-, aine- ja syven-
tävine opintoineen. Yliopistoille jäi kuitenkin vapaus määritellä tutkintojen sisältö, ja van-
hat oppiaineet säilyttivät asemansa. Pedagogiset uudistukset jäivät taloudellisen taantuman
uhreiksi. Jalava toteaa, että uudistuksen toteutumista on hankala arvioida eri alojen kirjon
vuoksi. Selvää kuitenkin on, että pitkän ja monipolvisen prosessin lopputulos oli toisenlai-
nen kuin oli aiottu.

Yliopiston idea

Yliopiston ideasta ja tehtävistä käydään jatkuvasti julkista keskustelua, johon Jalavan tutki-
mus antaa paljon pohdittavaa. Yliopistokoulutuksessa jatkuvuudella ja perinteillä on kes-
keinen sija. Silti ei ole olemassa mitään alkuperäistä yliopiston ideaa vaan yliopiston tehtä-
vissä ja olemuksessa on eri-ikäisiä kerrostumia. Kirjan ensimmäinen luku nostaa esille
yhteiskunnan korkeakoulutukselle eri aikoina asettamia tavoitteita ja niiden suhdetta ylio-
piston autonomiaan. Jalava muistuttaa, että Turun Akatemialle asetettiin jo 1700-luvulla
velvoitteita hyötyajattelun hengessä. Moderni tutkimusyliopisto taas syntyi 1800-luvun jäl-
kipuoliskolla, yliopistollisen autonomian kukoistuskautella.

Yhteenvetona voisi todeta, että yliopiston idean ytimessä on kysymys sivistystehtävän
suhteesta (ammatti-)koulutukseen ja taloudellisen hyödyn painottamiseen. Nämä yliopiston
tehtävät ovat asettuneet usein vastakkain: valtion ja elinkeinoelämän halu lisätä ammatilli-
suutta ja lyhentää opintoaikoja on saanut vastaansa yliopistojen autonomian ja sivistysteh-
tävän puolustajat. Näin kävi myös tutkinno- ja nuudistuksen loppuvaiheessa. Toisaalta FYTT-
raportin alkuperäisenä tavoitteena oli kuitenkin ottaa huomioon sekä sivistys- että ammatti-
koulutustehtävä. FYTT-prosessin historia osoittaa sen, miten komiteamietinnön unelma
siitä, mitä yliopiston tulisi olla, voi muuntua aivan toiseksi puoluepoliittisen taistelun todel-
lisuudessa. Jalavan tulkinta on, että poliittiset voimat ovat väistämättä läsnä julkisesti

Arvostelut

rahoitetussa yliopistossa mutta puolueiden intressejä ei tulisi ajaa yliopiston sisällä.

Marja Jalavan kirja on tärkeä uuden suomalaisen koulutuksen historian yleisesitys ja perinpohjainen analyysi 1970-luvun tutkinnonuudistuksesta, jonka taustat, tavoitteet ja toteutus käydään huolellisesti läpi. Tutkimuksen tärkeintä antia on vahva ja tuore analyysi itse uudistuksesta, sen sitominen korkeakoulupoliittiseen ja hyvinvointivaltion rakentamisen kontekstiin sekä peilaaminen keskusteluun yliopiston ideasta.

FM Sari Aalto on historian jatko-opiskelija Helsingin yliopistossa